

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/poznanski-czerwiec-56/67278,Poznanski-Czerwiec-1956-w-dokumentach-CIA.html>

Fot. z zasobu IPN

ARTYKUŁ

Poznański Czerwiec 1956 w dokumentach CIA

OKRES HISTORYCZNY

(1948-1956) Stalinizm w Polsce

Autor: PIOTR GRZELCZAK 25.06.2022

Spektakularny społeczny protest, który 28 czerwca 1956 r. wybuchł w Poznaniu nie miał precedensu w powojennych dziejach Polski. Na jego wyjątkowy obraz składały się: skala, oddolny charakter, antysystemowa wymowa oraz jednoznaczna reakcja komunistycznych władz pociągająca za sobą liczne

ofiary.

Sytuacja geopolityczna panująca w bloku wschodnim w dobie tzw. odwilży, sprawiła zarazem, że poznańska rewolta błyskawicznie zyskała międzynarodowy wymiar wzbudzając ogromne zainteresowanie w najważniejszych politycznych gabinetach po obu stronach żelaznej kurtyny. Nikogo nie powinno zatem dziwić, że na przełomie czerwca i lipca 1956 r. wśród ich gospodarzy zapanował prawdziwy głód informacji na temat „Poznania”, które wkrótce rozmaitymi kanałami popłynęły na biurka przywódców światowych mocarstw oraz ich pomniejszych akolitów zainteresowanych rozwojem sytuacji w Polsce.

Poznańska rewolta błyskawicznie zyskała międzynarodowy wymiar wzbudzając ogromne zainteresowanie w najważniejszych politycznych gabinetach po obu stronach żelaznej kurtyny.

Literatura Poznańskiego Czerwca 1956

W bogatej bibliografii Poznańskiego Czerwca 1956 znajdziemy zatem szereg prac ilustrujących bezpośrednio reakcje sformułowane nań w obrębie państw (ich organów administracyjnych, placówek dyplomatycznych, izb parlamentarnych etc.), na forum organizacji międzynarodowych (choćby NATO), partii politycznych, central związkowych czy też agencji i tytułów prasowych. Dla przykładu wymieńmy fundamentalną monografię *Paryż, Londyn i Waszyngton patrzą na Październik 1956 r. w Polsce*, pióra prekursora tego rodzaju badań na polskim gruncie – prof. Marcina Kuli. Na marginesie dodajmy jedynie, że owo historiograficzne „bogactwo” w ograniczonym stopniu dotyczy, za wyjątkiem kilku przyczynkarskich wyjątków, analogicznych badań prowadzonych w odniesieniu do sąsiadujących z Polską państw bloku wschodniego ze szczególnym uwzględnieniem Związku Sowieckiego.

~~SECRET~~

I. RIOTS IN POLAND

Press reports of rioting which paralyzed the Polish city of Poznan throughout 29 June have been confirmed by a Polish government broadcast which states in part that "Enemy agents succeeded today (29 June) in provoking street riots. Certain public buildings were attacked and this led to casualties." There has been no confirmation of rumors that similar riots have broken out in other Polish cities.

The disturbances in Poznan apparently started early in the morning on a limited scale as a protest by factory workers against low wages, lack of food, and poor working conditions. According to eyewitnesses, a mass demonstration rapidly developed and took on political overtones when the headquarters of the Polish United Workers (Communist) Party was attacked. Soviet flags were torn down, and the crowds began calling for the Russians to leave Poland.

The workers probably were stimulated to demonstrate at this time by the fact that the 25th International Trade Fair is now being held in Poznan. They shouted in German and French to visiting foreigners: "Till the outside world what you have seen. We want things to become better, and we want the Soviets to disappear."

The regime has stated that order has been restored. According to eyewitness reports, the armed forces, including tank units, were used to curb the demonstration. Local police are reported to have stood by passively until the arrival of the armed forces.

Despite the current liberalization program in Poland, it seems likely that the regime will carry out its threat to punish those responsible "with all the severity of the law" and will use whatever force is necessary to keep the riots from spreading. The demonstrations will be considered by the Communist leaders as an example of the danger of proceeding too rapidly with the liberalization program. The liberal forces within the Polish party are probably alarmed by the demonstrations and will be more cautious than in the past in pressing their view that further reforms are desirable.

29 June 56

Current Intelligence Bulletin

Page 3

~~SECRET~~

Robotnicy Poznania do obcokrajowców (trwały Międzynarodowe Targi Poznańskie): "Opowiedzcie światu, co tu widzieliście. My chcemy, by sytuacja stała się lepsza, i aby soweci zniknęli z Polski".

Current Intelligence Bulletin, 29 VI 1956 r. Ze zbiorów CIA FOIA Electronic Reading Room

Informacyjna rola tajnych służb

Pochylając się nad międzynarodową dyskusją, którą wywołał Poznański Czerwiec 1956, należałoby jednocześnie postawić pytanie o rolę tajnych służb działających na rzecz poszczególnych państw bezpośrednio zainteresowanych dostępem do wiedzy o „Poznaniu”. I o ile trudno dziś oczekiwać na większy przełom w tym zakresie w odniesieniu do archiwaliów wytworzonych przez służby sowieckie, to w przypadku ich amerykańskich konkurentów dysponujemy nieco innym mechanizmem. Wszystko za sprawą programu wynikającego z *Freedom of Information Act*, w ramach którego amerykańska CIA sukcesywnie odtajnia, digitalizuje i publikuje w swojej cyfrowej czytelni (<https://www.cia.gov/library/>) wybrane dokumenty z czasów zimnej wojny. Co znamienne, przekopując przy pomocy słów kluczowych owe przepastne zbiory, bez większych przeszkód natknijemy się na dokumenty CIA bezpośrednio związane z Poznańskim Czerwcem 1956.

Pochylając się nad międzynarodową dyskusją, którą wywołał Poznański Czerwiec 1956, należałoby jednocześnie postawić pytanie o rolę tajnych służb działających na rzecz poszczególnych państw bezpośrednio zainteresowanych dostępem do wiedzy o „Poznaniu”.

Current Intelligence Bulletin o Czerwcu '56

Wśród częściowo odtajnionych „czerwcowych” archiwaliów takiej proveniencji, należałoby przede wszystkim wyróżnić sporządzany w trybie seryjnym „Bieżący Biuletyn Wywiadowczy” (*Current Intelligence Bulletin*), przygotowywany przez Biuro do Spraw Bieżących CIA (*Office of Current Intelligence CIA*).

Interesujący nas biuletyn, opatrzony do niedawna klauzulą „ściśle tajne”, na łamach którego codziennie zbierano kluczowe agenturalne doniesienia i analizy wywiadowcze dotyczące sytuacji międzynarodowej, każdego dnia trafiał na najważniejsze biurka w Langley. To z kolei sprawia, że przy jego pomocy możemy spróbować przyjrzeć się kolejnym informacjom (a przynajmniej ich fragmentom) gromadzonym przez CIA na temat „Poznania” i obserwować pewne korekty zachodzące w obrębie jego wywiadowczych ocen.

Miarą znaczenia, jakie w kręgu amerykańskich tajnych służb przykładano do Poznańskiego Czerwca 1956 niech będzie fakt, że informacja pt. „Zamieszki w Polsce” (*Riots in Poland*) znalazła się na pierwszym miejscu w biuletynie CIA z 29 czerwca 1956 roku. Z jej lektury wynika m.in., że Amerykanie posiadali doskonałą wiedzę o nastrojach społecznych panujących w owym czasie w Poznaniu i Wielkopolsce. Prawidłowo oceniali m.in. źródła protestu

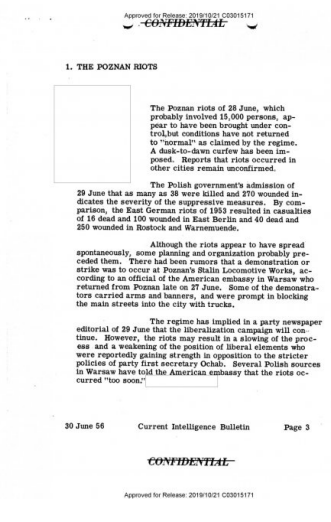
(„przeciwko niskim płacom, brakowi żywności i złym warunkom pracy”),

jego przebieg i charakter („podtekst polityczny”). Najciekawsze jest jednak to, że autorzy analizy kilkakrotnie

powoływali się na „raporty naocznych świadków” (*according to eyewitness reports*), co skądinąd kazałoby stawiać pytania o charakter obecności owych „świadków” w stolicy Wielkopolski. W tym kontekście interesująca jest również relacja z przebiegu robotniczej demonstracji na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich, gdzie zdaniem CIA robotnicy mieli po niemiecku i francusku zwracać się do targowych gości z Zachodu wprost:

„Powiedźcie światu na zewnątrz, co widzieliście. Chcemy zmiany, chcemy, aby Sowietci (stąd) zniknęli”.

Obawiano się wreszcie, że komunistyczny reżim surowo ukaże odpowiedzialnych za „Poznań”, zaś sama demonstracja zostanie uznana przez władze „za przykład niebezpieczeństwa związanego ze zbyt szybkim postępowaniem w zakresie liberalizacji systemu”.

"Wprowadzono godzinę policyjną obowiążującą od zmierzchu do świtu".

Current Intelligence Bulletin, 30 VI 1956 r. Ze zbiorów CIA FOIA Electronic Reading Room

Nazajutrz, tj. 30 czerwca 1956 r. „Zamieszki w Poznaniu” (*The Poznań Riots*) wciąż widniały w biuletynie CIA na pierwszym miejscu. W analizie znajdziemy m.in. szacunkową informację o liczbie uczestników wydarzeń (zdecydowanie zaniżoną, bo oscylującą wokół 15 tys.) oraz podaną za „polskim rządem” liczbę ofiar (38 osób).

Dość znamienny jest przy tym fakt, że „Poznań” za sprawą omawianego dokumentu został porównany przez amerykańskich analityków do krwawo stłumionych protestów, które w czerwcu 1953 roku przetoczyły się przez NRD. Z jego lektury dowiemy się również, że amerykańska ambasada w Warszawie już 27 czerwca 1956 roku posiadała wiedzę na temat strajkowej atmosfery panującej w stolicy Wielkopolski. Nie mniej zaskakująca jest wreszcie konstatacja autora raportu, w myśl której o ile „zamieszki rozprzestrzeniły się spontanicznie”, to „pewne planowanie i organizacja prawdopodobnie je poprzedziły”, a także informacja pozyskana z „kilku polskich źródeł w Warszawie”, że rewolta wybuchła... „za wcześnie” (*the riots occurred «too soon»*).

Zaskakująca jest konstatacja autora raportu, w myśl której o ile „zamieszki rozprzestrzeniły się spontanicznie”, to „pewne planowanie i organizacja prawdopodobnie je poprzedziły”, a także informacja pozyskana z „kilku polskich źródeł w Warszawie”, że rewolta wybuchła... „za wcześnie” (*the riots occurred «too soon»*).

Rezonans Czerwca

W lipcu 1956 r. „Poznań” wracał na łamy biuletynu CIA jeszcze co najmniej kilkukrotnie, choć z czasem w coraz skromniejszym zakresie i na ostatnich już miejscach, co w przypadku tego rodzaju źródła jest rzecz jasna zrozumiałe. Dla przykładu wymieńmy zatem biuletyn z 3 lipca 1956 r. omawiający „Sytuację w Poznaniu” (*Poznan Situation*), z którego wynika m.in., że 1 lipca 1956 r. gościli w Poznaniu przedstawiciele ambasady USA w Warszawie. Analitycy CIA omawiają jednocześnie na jego łamach wpływ Czerwca 1956 na nastroje społeczne w innych krajach „bloku sowieckiego” (*Soviet bloc countries*). Ten ostatni wątek pojawia się skądinąd w biuletynie z 4 lipca, w którym skoncentrowano się na reakcjach jugosłowiańskich władz na „Poznań” („Jugosławia wybrała sowiecką wykładnię poznańskiego buntu”), a także w tym z 6 lipca 1956 r., gdzie rozpatrywano wpływ „Poznania” na aktywność służb specjalnych w Czechosłowacji i NRD.

Odnalezione i nie wykorzystywane dotąd przez historyków dokumenty pozwalają do pewnego stopnia uzupełnić naszą wiedzę dotyczącą amerykańskich reakcji na bunt poznańskich robotników, choć oddając się ich lekturze winniśmy zdawać sobie sprawę, że oglądamy „Poznań” korzystając ze specyficznej optyki służb specjalnych. Tak czy inaczej, unikatowość omawianych źródeł, i to pomimo ich fragmentaryczności, należy z

pewnością docenić. Wydaje się zarazem, że z powodzeniem mogłyby one stać się dla uczonych ważkim pretekstem do rozpoczęcia szeroko zakrojonych i całościowych badań dotyczących międzynarodowych aspektów Poznańskiego Czerwca 1956. Realizacja tak zarysowanego postulatu badawczego wciąż bowiem czeka na swojego historyka.

COFNIJ SIĘ